

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 10. února 2011 ve věci č. 44973/04 – *Premnininy proti Rusku*

Senát první sekce Soudu shledal, že tím, že správa věznice nezjišťovala a ani nezachytila systematické nelidské a ponižující zacházení ze strany spoluvězňů na cele, nezabránila mu a pak na ně ani rychle, svědomitě ani účinně nezareagovala, nedostály orgány státu pozitivnímu závazku zabezpečit fyzickou a psychickou integritu a prospívání prvního stěžovatele a došlo tedy k porušení čl. 3 Úmluvy. Stížnost, že byl první stěžovatel také týrán dozorci, shledal Soud jako nedostatečně podloženou. V případě obou tvrzených útoků Soud shledal, že vnitrostátní vyšetřování nebylo rychlé, důkladné, ani účinné a došlo tedy k porušení článku 3 i v jeho procesní větvi.

I. Skutkové okolnosti

Prvním stěžovatelem byl jednadvacetiletý Rus, vazebně stíhaný a později odsouzený za zcizení osobních údajů klientů zahraniční banky a její vydírání. Druhým stěžovatelem byl jeho otec, který se později stal synovým opatrovníkem. Stěžovatelé tvrdili, že krátce po umístění do vazební věznice byl první stěžovatel podroben špatnému zacházení, a to v rámci dvou událostí, jejichž skutkové okolnosti byly mezi stranami sporné.

První epizoda se měla stát v době umístění v běžné cele, kde byl první stěžovatel jedním ze čtyř ubytovaných. Podle stěžovatelů byl systematicky ponižován a týrán dozorci i spoluvězni, přičemž dne 10. června jej na popud dozorců spoluvězni surově zbili dřevěnými tyčemi. Podle vlády první stěžovatel v předvečer urážel své spoluvězně a vyprovokoval na cele bitku. Podle zprávy vězeňského lékaře byl u stěžovatele výsledkem otřes mozku a četné odřeniny na pažích, nohou, zádech, ramenou, tváři a uších, přičemž zranění měla vznikat v průběhu týdne. Událost byla předmětem vnitřního vyšetřování ve věznici: ředitel nechal vyslechnout všechny čtyři vězně a uzavřel, že na cele došlo k ostré hádce, kdy jeden vězeň kopl prvního stěžovatele do břicha, takže ten upadl a udeřil se hlavou a zády o stěnu, a další dva jej pak zastavili v pokusu útok oplatit. První stěžovatel měl přiznat, že spoluvězně slovně napadl, a žádat, aby věc nebyla předmětem trestního řízení. Ředitel ne zahájil trestní řízení a informaci o tom předal státnímu zástupci.

Po ošetření byl stěžovatel přeložen na lůžkovou část ošetřovny, kde došlo k druhé epizodě. První stěžovatel tvrdil, že byl systematicky bit dozorci a dne 14. června mu zlomili tři žebra. Podle vlády si první stěžovatel ublížil, když v noci upadl v cele cestou na záchod. Následné vyšetření prokázalo zlomeninu dvou žeber. V rámci interního vyšetřování tři spoluvězni vypověděli, že vůči prvnímu stěžovateli nebylo použito síly. On sám nebyl schopen výslechu, choval se zvláště a nebyl schopen se vyjádřit. S tím ředitel věc uzavřel a vyrozuměl o tom státního zástupce.

Z bezprostředně navazujících lékařských záznamů plyne, že první stěžovatel byl úzkostný, odmítal opustit celu, měl problém formulovat věty a soustředit se. Psychiatrické vyšetření konstatovalo známky lehké reaktivní psychózy. První stěžovatel při vyšetření svědčil, že byl systematicky fyzicky i psychicky týrán spoluvězni, přičemž pozorování lékařů potvrzovalo u vězně beznaděj, pocity strachu a depresivitu. Podle lékařů nebyl způsobilý úkonů v trestním řízení a byla indikována psychiatrická hospitalizace. O čtyři měsíce později byl první stěžovatel shledán vinným, ale s ohledem na jeho

duševní stav byl osvobozen od trestu a přemístěn do psychiatrické nemocnice, neboť představoval nebezpečí pro sebe nebo okolí. Po dvou letech byl z nemocnice propuštěn.

Dva roky po incidentech byl druhý stěžovatel ustanoven opatrovníkem svého syna a podal stížnosti proti rozhodnutí ředitele věznice o uzavření obou vyšetřování. Vyšetřování byla několikrát otevřena a mj. s odkazem na promlčení zase odložena, aniž by kdy byl někdo obviněn. V době rozhodování Soudu byla po delší přetržce aktuálně znovu v běhu.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY V SOUVISLOSTI S BITÍM ZE STRANY SPOLUVĚŽŇŮ

Podle stížnosti měl být první stěžovatel po dobu nejméně jednoho týdne systematicky ponižován a bit spoluvězni v cele, kdy k nejzávažnějšímu útoku došlo dne 10. června, a události nebyly předmětem účinného vyšetřování. Podle Soudu taková stížnost spadá pod článek 3 Úmluvy.

Co se týká odpovědnosti orgánů státu za bití stěžovatele na cele, Soud odmítl, že by spoluvězni byli k bití podněcováni dozorcí; neobdržel totiž žádné důkazy síly „hájitelného tvrzení“ o jakémkoli přímém zapojení představitelů státu. I bez přímé účasti však u násilí, jež dosahuje závažnosti podle článku 3, vyvstávají podle Úmluvy povinnosti státu – pozitivní závazky, jejichž naplnění bylo předmětem přezkumu Soudu.

Zprv Soud rozhodoval, zda stát dostál povinnosti zajistit, aby osoba v jeho jurisdikci nebyla podrobena mučení nebo nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestu, a to ani ze strany soukromých osob. Tedy zda stát dostál povinnosti chránit fyzické prospívání osoby nacházející se ve zranitelném postavení zbavení svobody.

Soud nejprve ujasnil, co bylo mezi stranami sporné, totiž že první stěžovatel byl obětí systematického špatného zacházení: vysvětlení původu zranění, které vláda poskytla, nesedělo na popis a závěry ve zprávě vězeňského lékaře, a naopak verzi stěžovatele potvrzovaly závěry forensního psychiatrického vyšetření o spojitosti mezi zhoršením duševního stavu a psychologicky traumatizujícím prožitkem systematického špatného zacházení. S ohledem na povahu a trýznivost zacházení, dlouhodobost následků a mládí oběti Soud zacházení kvalifikoval jako nelidské a ponižující.

Zatímco vláda za ně odmítala jakoukoli odpovědnost, Soud ji dovodil v oblasti dohledu a řízení výkonu vazby v dotčené věznici. Z článku 3 Úmluvy totiž vyplývá mj. i povinnost přijmout nezbytná preventivní opatření, zde v oblasti předcházení a řešení agrese mezi vězni. Soud odmítl argument vlády, že šlo o jednorázovou bitku, kterou nebylo možné předvídat, jelikož konflikty mezi vězni jsou běžné a nelze je eliminovat. Soud proto zkoumal, zda orgány státu přijaly všechna opatření, u nichž bylo možné rozumně očekávat, že zabrání skutečnému a bezprostřednímu nebezpečí hrozícímu stěžovateli, o němž orgány státu věděly nebo měly vědět.

Násilí trvalo asi týden a některé jeho konkrétní známky musely být viditelné. Ze spisu také vyplývaly důkazy o celkovém povědomí vězeňské služby, že stěžovatel byl ohrožen násilím – byl považován za někoho, kdo provokuje konflikty, a přesto tato jeho zranitelnost a větší náchylnost ke hněvu a vznětlivosti (pocházející patrně i z jeho mládí a neznalosti vězeňského prostředí) nebyla zohledněna. Pokud ne již první útoky, tak po několika dnech měla vězeňská služba násilí zachytit a přijmout zvláštní bezpečnostní a dohledová opatření k zabránění jeho rozvoje.

Co se týká rozsahu povinnosti orgánů státu, mají přijmout rozumná dostupná opatření, jež by mohla mít reálnou šanci změnit výsledek nebo zmírnit újmu stěžovatele (*E. a ostatní proti Spojenému království*, č. 22318/96, rozsudek ze dne 26. listopadu 2002, § 89–101). V reakci na násilí ve věznici jsou podle Soudu nezbytné rychlé kroky personálu věznice, včetně zajištění ochrany oběti před dalšími útoky a také nezbytné lékařské pomoci. To může vyžadovat spolupráci dozorců, odborníků v oblasti forensní, somatické i psychiatrické péče a také vedení věznice. V projednávané věci však žádná zvláštní ani rychlá opatření v oblasti bezpečnosti a dohledu přijata nebyla. Vězeňská služba nikdy nezohlednila konkrétní osobní situaci stěžovatele při ubytování s konkrétními spoluvězni

(*mutatis mutandis*, *Rodić a ostatní proti Bosně a Hercegovině*, č. 22893/05, rozsudek ze dne 27. května 2008, § 71). Ostatně v dané věznici nebyl zaveden jasný postup pro hodnocení (vytipování potenciálních obětí a agresorů) a umístování vězňů, což je klíčový prvek vnitřní bezpečnosti ve věznici a prevence násilí. Ani nebyly důkazy o tom, že by správa věznice pravidelně sledovala jednání možných pachatelů nebo možných obětí násilí, nebo že by využívala kázeňskou pravomoc vůči útočníkům. Co se uvedeného monitoringu týká, Soud nepovažoval za dostatečné, že se v celách v noci nechávalo rozsvíceno a cely byly občas zkontrolovány dozorci; žádná jiná ochranná opatření, jež by byla s to zabránit dalším útokům vůči stěžovateli, pak vláda neuvedla. Absenci standardizované kázeňské praxe v reakci na násilí ze strany vězňů Soud vyhodnotil jako důkaz, že vedení věznice násilí nebralo tak vážně jako jiné delikty a dopouštělo nepostižitelnost pachatelů. Soud považoval za zvlášť závažné, že stěžovatel nebyl dříve než po 10. červnu přestěhován do jiné cely, když za dané ubohé bezpečnostní situace šlo fakticky o jediný dostupný nástroj ochrany, a upozornil, že poté správa věznice stěžovateli nezajistila psychologickou pomoc.

Podle Soudu tak správa věznice selhala, když nezjišťovala a ani nezachytila systematické nelidské a ponižující zacházení ze strany spoluvězňů na cele, nezabránila mu a pak na ně ani rychle, svědomitě ani účinně nezareagovala. V důsledku orgány státu nedostály pozitivnímu závazku zabezpečit fyzickou a psychickou integritu a prospívání prvního stěžovatele, a došlo tedy k porušení článku 3 Úmluvy.

Zadruhé pak Soud zkoumal naplnění povinnosti provést důkladné a účinné vyšetřování případu špatného zacházení, která se neomezuje jen na případy, kdy pachatelé jsou představitelé státu (*Denis Vasilyev proti Rusku*, č. 32704/04, rozsudek ze dne 17. prosince 2009, § 99).

Lékařské důkazy o vážné újmě na zdraví prvního stěžovatele a jeho tvrzení, že byl obětí systematického špatného zacházení ze strany spolubydlících, podle Soudu představovaly „hájitelné tvrzení“ a úřady tak měly povinnost provést účinné vyšetřování události. S ohledem na kontext zbavení svobody bylo zajištění důkazů zcela závislé na aktivitě vyšetřujících orgánů. Konkrétně pak role státního zástupce byla klíčová, protože měl veškeré pravomoci – krom výše uvedeného také vznést obvinění a zajistit další prvky nápravy ve vztahu k prvnímu stěžovateli. Naproti tomu o schopnosti ředitele věznice provádět nezávislé vyšetřování, jak to článek 3 vyžaduje, Soud vážně pochyboval. V daném případě však státní zástupce otevřel vyšetřování až po dvou letech, když předtím přijal nerozumný závěr jednodenního vyšetřování ředitele věznice, že stěžovatel měl ojedinělý spor se spoluvězněm a nemá v úmyslu žádat jeho postih. Toto zpoždění zmařilo zajištění důkazů a stíhání možných viníků z důvodu promlčení činu.

Soud věnoval zvláštní pozornost vyvrácení námítky vlády, že vyšetřování bylo bezvýsledné proto, že stěžovatelé se až příliš pozdě odvolali proti rozhodnutí ředitele věznice o zastavení šetření. Soud připomněl, že podle vnitrostátního práva má státní zastupitelství úkol dozorovat rozhodnutí vedení věznice a má také jednat z úřední povinnosti, když získá patřičné poznatky o tvrzeném špatném zacházení. Tím, že vyšetřování špatného zacházení není vázáno na stížnost, se zjevně sleduje ochrana zájmů osob zbavených svobody, tedy osob ve zranitelném postavení, jež s ohledem na zastrašování a strach z odvetu nemají tendenci stěžovat si na bezprávi spáchané na nich v průběhu zbavení svobody. To, že v dané věci bylo vyšetřování znovuotevřeno až na základě stížnosti druhého stěžovatele proti rozhodnutí ředitele, je právě důkazem toho, že státní zastupitelství zjevně porušilo pravidla.

Co se týká účinnosti vyšetřování, Soud také vytkl, že státní zastupitelství delegovalo veškeré úkony vyšetřování na orgány věznice, a to i přes opakovanou potřebu vracet věc k došetření. Soud nepřehlédl, že znovu rušená rozhodnutí o zastavení vyšetřování byla odůvodňována stále stejně, nebyly podniknuty veškeré možné úkony k objasnění věci a nikdy se neprošetřila verze stěžovatele, že špatné zacházení bylo systematické a pocházelo od více vězňů.

Soud tedy shledal, že vyšetřování nebylo okamžité, rychlé a dostatečně důkladné. Neprovedením účinného vyšetřování došlo k porušení článku 3 Úmluvy v jeho procesní větvi.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY V SOUVISLOSTI S BITÍM ZE STRANY DOZORCŮ

V souvislosti se zraněním utrpěným dne 14. června si první stěžovatel stěžoval, že byl surově zbit dozorci a že vyšetřování nevedlo k potrestání pachatelů.

Lékařské důkazy dokládaly, že první stěžovatel utrpěl zlomeninu dvou žeber. Původ zranění byl mezi stranami sporný. Vláda je vysvětlila tím, že stěžovatel uklouzl v cele. První stěžovatel neposkytl žádný bližší popis, než obecné tvrzení, že zranění způsobili dozorci. Při absenci jakýchkoli důkazů potvrzujících verzi stěžovatele a naopak s ohledem na svědectví tří spoluvězňů, jež předložila vláda, Soud nemohl shledat „nade všechnu rozumnou pochybnost“, že první stěžovatel byl podroben špatnému zacházení.

Zároveň však Soud přiznal tehdejší stížnosti stěžovatele závažnost „hájitelného tvrzení“, protože zde byly lékařské důkazy a předchozí stížnost na podrobení útokům v průběhu detence. Úřady tedy měly povinnost objasnit skrze účinné vyšetřování okolnosti, za nichž první stěžovatel přišel k dalšímu zranění. Zde Soud poukázal na stejné slabiny vyšetřování, jako u události z 10. června, tedy že se státní zastupitelství spokojilo s prošetřením, respektive odložením věci ředitelem věznice a samo případ otevřelo až po dvou letech, kdy se možnost shromáždit důkazy stala prakticky iluzorní. Dále se Soud pozastavil nad tím, že první úkony vyšetřování, jež jsou zpravidla klíčové pro zjištění pravdy v případech brutality představitelů státní moci, vykonal tentýž orgán státu, jehož zaměstnanci byli do případu údajně zapleteni. Interní šetření je jistě podstatné pro účely případného disciplinárního řízení, pokud jde o zneužití pravomoci dozorců. Zvolený postup však šel proti ustálené judikatuře Soudu, že vyšetřování musí být vedeno odborníky, kteří jsou kvalifikovaní, nestranní a nezávislí na domnělých pachatelích a instituci, ve které tito působí. Dokonce v dané věci orgány, které prováděly vyšetřování otevřené znovu po dvou letech, ani samy nevyslechly svědky, ale spolehly se na výsledky provedené v rámci interního vyšetřování. Soud k tomu podotkl, že výsledky jsou v rámci procesu vyšetřování klíčové pro zjištění pravdy, a v jejich rámci je to pak možnost pozorovat chování podezřelých, svědků a obětí v reakci na položené otázky.

Soud také zvlášť vytkl, že u prvního stěžovatele nebylo provedeno forenzní vyšetření, když přitom řádné lékařské vyšetření je nezbytnou pojistkou proti špatnému zacházení. Nebyl zapojen forenzní, tedy formálně a fakticky nezávislý lékař, se specializovaným školením a odborností. Je mimořádně důležité, aby součástí lékařské zprávy o vyšetření osoby namítající špatné zacházení bylo také vyjádření lékaře o míře souladnosti nálezu s tvrzením osoby. Takové vyjádření musí být výsledkem zvažování jiných možných diagnóz (jako jsou zranění nesouvisející se špatným zacházením včetně sebepoškození; viz *Barabanshchikov proto Rusku*, č. 36220/02, rozsudek ze dne 8. ledna 2009, § 59). Forenzní lékařské vyjádření, jež bylo po dvou letech od události obstaráno, tyto náležitosti nesplňovalo, a neměla mu tedy být přiznána váha důkazu objasňujícího původ a povahu zranění.

S ohledem na neúplnost vyšetřování a jeho značnou zdlouhavost nemohl Soud než uzavřít, že nebylo rychlé, důkladné, ani účinné, a došlo tedy i zde k porušení článku 3 Úmluvy v jeho procesní větvi.